

Preek in de Jom haSjoa dienst in de Laurenskerk

Op zondag 22 april

Lezingen

De Tien Woorden, Deuteronomium 5: 6-21

⁶Ik ben de HEER, uw God, die u uit Egypte, uit de slavernij, heeft bevrijd.

⁷Vereer naast mij geen andere goden.

⁸Maak geen godenbeelden, geen enkele afbeelding van iets dat in de hemel hier boven is of van iets beneden op de aarde of in het water onder de aarde. ⁹Kniel voor zulke beelden niet neer, vereer ze niet, want ik, de HEER, uw God, duld geen andere goden naast mij. Voor de schuld van de ouders laat ik de kinderen boeten, en ook het derde geslacht en het vierde, wanneer ze mij haten; ¹⁰maar als ze mij liefhebben en doen wat ik gebied, bewijs ik hun mijn liefde tot in het duizendste geslacht.

¹¹Misbruik de naam van de HEER, uw God, niet, want wie zijn naam misbruikt laat hij niet vrijuit gaan.

¹²Neem de sabbat in acht, zoals de HEER, uw God, u heeft geboden; het is een heilige dag. ¹³Zes dagen lang kunt u werken en al uw arbeid verrichten, ¹⁴maar de zevende dag is een rustdag, die gewijd is aan de HEER, uw God; dan mag u niet werken. Dat geldt voor u, voor uw zonen en dochters, voor uw slaven en slavinnen, voor uw runderen, uw ezels en al uw andere dieren, en ook voor vreemdelingen die bij u in de stad wonen; want uw slaaf en slavin moeten evengoed rusten als u. ¹⁵Bedenk dat u zelf slaaf was in Egypte totdat de HEER, uw God, u met sterke hand en opgeheven arm bevrijdde. Daarom heeft hij u opgedragen de sabbat te houden.

¹⁶Toon eerbied voor uw vader en uw moeder, zoals de HEER, uw God, u heeft geboden. Dan wordt u gezegend met een lang leven en met voorspoed in het land dat de HEER, uw God, u geven zal.

¹⁷Pleeg geen moord.

¹⁸Pleeg geen overspel.

¹⁹Steel niet.

²⁰Leg over een ander geen vals getuigenis af.

²¹Zet uw zinnen niet op de vrouw van een ander, en laat evenmin uw oog vallen op zijn huis, of op zijn akker, zijn slaaf, zijn slavin, zijn rund of zijn ezel, of wat hem ook maar toebehoort.'

Jacobus 2: 14-26

¹⁴Broeders en zusters, wat heeft het voor zin als iemand zegt te geloven, maar hij handelt er niet naar? Zou dat geloof hem soms kunnen redden? ¹⁵Als een broeder of zuster nauwelijks kleren heeft en elke dag eten tekortkomt, ¹⁶en een van u zegt dan: 'Het ga je goed! Kleed je warm en eet smakelijk!' zonder de ander te voorzien van de eerste levens-behoeften – wat heeft dat voor zin? ¹⁷Zo is het ook met geloof: als het zich niet daadwerkelijk bewijst, is het dood. ¹⁸Maar dan zegt iemand: 'De een gelooft, de ander doet.' Laat mij maar eens zien dat je kunt geloven zonder daden; ik zal u door mijn daden tonen dat ik geloof. ¹⁹U gelooft dat God de enige is? Daar doet u goed aan. Maar de demonen geloven dat ook, en ze sidderen. ²⁰Dwaas, wilt u het bewijs dat geloof zonder daden nutteloos is? ²¹Werd het onze voorvader Abraham niet als een rechtvaardige daad toegerekend dat hij zijn zoon Isaak op het altaar wilde offeren? ²²U ziet hoe geloof en handelen daar hand in hand gaan, en hoe het geloof vervolmaakt wordt door daden. ²³Zo ging in vervulling wat de Schrift zegt: 'Abraham vertrouwde op God, en dat werd hem toegerekend als een rechtvaardige daad.' Hij wordt zelfs Gods vriend genoemd. ²⁴U ziet dus dat iemand rechtvaardig wordt verklaard om wat hij doet, en niet alleen om zijn geloof. ²⁵Werd niet ook Rachab, de hoer, rechtvaardig verklaard om wat ze deed, toen ze de verkenners ontving en langs een andere weg liet vertrekken? ²⁶Zoals het lichaam dood is zonder de ziel, zo is ook geloof zonder daden dood.

Preek

Tien woorden staan centraal in de Thora. Tien geboden vormen de kern van het christendom. De westerse cultuur is er van oudsher op gebaseerd. De ethische wetten zijn nog veel ouder.

Ze hebben een vanzelfsprekend gezag in onze cultuur, die woorden die spreken over ontzag voor de oorsprong van ons bestaan, voor de Schepper en liefde voor de mens die naast ons staat. Over een manier van leven die van ons aardse bestaan met elkaar een paradijs zou kunnen maken. Als we eraan toe zouden komen. Als het ons mensen zou lukken om het werkelijk te doen. Het zijn woorden die bij elkaar horen. Je kunt niet voor het ene kiezen en het andere maar laten. Dan is het alsof alles in elkaar zakt. Het hoort bij elkaar.

Vanavond zijn we bijeengekomen om een van de grootste verschrikkingen uit de geschiedenis te gedenken. Een systeem dat miljoenen mensen ontmenselijkt heeft om ze daarna te kunnen vermoorden. Een afschrikwekkend systeem, juist omdat het een systeem was. Omgeven met allerlei praktische en wettelijke regels: alsof het normaal was, om mensen te kunnen demoniseren en uit de weg te kunnen ruimen.

En dat gebeurde in een wereld waarin die Tien Woorden bekend waren. Tot het erfgoed van iedereen in die tijd hoorde. Het zat als het ware in onze DNA. Maar wat deden de mensen ermee?

Slechts een kleine groep is initiatiefnemer geweest van de gruwelijkheden. Maar zonder een grote groep met navolgers en mensen die in stilte de andere kant opkeken, had het allemaal niet kunnen gebeuren.

Lange tijd is naar de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog gekeken als die van een strijd tussen goed en kwaad. Of concreter: tussen slechte mensen en

goede mensen. Maar het werkelijke kwaad zat misschien wel in het feit, dat zovelen geen keuze maakten. Geen keuze konden of durfden te maken.

Laat ik eerlijk zijn: mijn grootouders waren net in 1939 een kindertehuis begonnen in Bussum. Toen hun Joodse huisarts vroeg of ze zijn zoontje wilden opvangen, deden ze het. Tien jaar geleden kregen ze er postuum een yad vashem onderscheiding voor. Die jongen leeft nog, is nu 81 jaar oud geworden en sprak bij die uitreiking. Hij vertelde over mijn grootmoeder, die dit zomaar gedaan heeft. Wat voor een lastig, streng en soms vervelend mens ze was. Maar ze deed het maar. En hij keek mijn broers, zussen en mij en onze kinderen aan en zei: als het mis was gegaan, waren jullie er niet geweest. Maar dat risico namen ze. Ze deden het.

Maar zou ik het zelf ook gedaan hebben? Zou ik het risico aangedurfd hebben, met een gezin met een paar kinderen? En geen idee hoe lang het zou gaan duren?

Het doen van het goede is niet vanzelfsprekend. Zelfs het hebben van de juiste opvattingen, gaat niet vanzelf. Het afgelopen jaar was het Lutherjaar. In de kerkgeschiedenis was hij een groot man. Hij stond op voor de autonomie van de mens. Aan hem hebben we de Reformatie te danken. Hij emancipeerde de gelovigen, uit de greep van de kerk van Rome. Maar tegelijkertijd was hij ook een klein mens. Zo klein als veel van zijn tijdgenoten. Zo gebonden was hij aan gedachten die wij nu verwerpelijk vinden. In hoe hij keek naar joden, zouden we nu een antisemiet herkennen. Zoals er zo velen waren in zijn tijd. En in de kerk moeten we eerlijk zijn: juist dat soort gedachten in het christendom door de eeuwen heen, hebben later ruimte geschapen voor de verschrikkingen die zouden komen.

Hij hervormde de kerk, door de nadruk te leggen op de grootsheid en goedheid van God. Zelf zouden wij mensen het goede niet bereiken. Daar moest je geen illusies over hebben. Alleen Gods hulp zou ons redden. Het was allemaal genade.

Veel kon hij niet aan met de brief van Jakobus waar we daarnet een stukje uit lazen. Het leek hem erop, dat je hier zelf de hemel zou kunnen verdienen. Daarvoor was hij te somber over de mens: geneigd tot alle kwaad en onbekwaam tot enig goed, zo zou de Heidelberger Catechismus het later leren.

Jakobus staat misschien meer in een klassiek joodse traditie. Weet hebben van het menselijk falen. Weet hebben van de noodzaak van vergeving. Maar tegelijkertijd ook: de mens verantwoordelijkheid houden voor zijn daden.

Telkens ligt daar weer de keuze op de weg voor je. Kiezen voor het goede en het leven, of kiezen voor het kwade en de dood. Wat je doet, wat je kiest, dat doet er toe. Kies dan het leven, opdat je leeft, houdt Mozes het volk voor, voordat zij het beloofde land binnentrekken.

Geloof, zegt Jakobus, is zinloos, als het niet in daden zichtbaar wordt.

Dat geldt misschien vandaag net zo goed voor ons gedenken.

Gedenken zonder concrete daden is zinloos. We kunnen lang stilstaan bij wat er tussen 1933 en 1945 is gebeurd. Maar als het goed is, zegt dat ons ook iets over de dag van vandaag en morgen.

Waar staan wij, als er nu mensen aan de kant worden gezet en gedemoniseerd? Waar staan wij, als mensen worden klein gemaakt omwille van hun afkomst, hun ras of hun geaardheid? Durven wij op te staan en te zeggen dat het niet normaal is als mensen niet tot hun recht kunnen komen? Durven wij het ongemakkelijke te doen, door op te staan bij te gemakkelijke grappen. Door het te durven zien en te benoemen, wanneer het niet goed gaat? Durven wij boven onszelf uit te stijgen?

Daarover gaat het vanavond.

Ik mag hopen en bidden dat het u en mij dan gegeven zal zijn, om voor het goede te kiezen. Om te durven leven uit die oude woorden die de weg naar het goede wijzen, die ons geschonken zijn. Om ze – ook wanneer het ongemakkelijk is – te doen!

Amen.